

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De Arabische eenheid bestaat niet

Er gaapt een diepe kloof tussen de retoriek over Arabische eenheid en solidariteit en de praktijk van onderlinge conflicten en tegenstellingen in de Arabische wereld. In feite bestaat de Arabische eenheid niet en is er sprake van regimes die vooral proberen zichzelf te handhaven in een regio met uiteenlopende bevolkingsgroepen en belangentegenstellingen. Alleen de betrokkenheid bij het onrecht jegens de Palestijnen vormt voor grote delen van de bevolking een verenigende factor.

---

door *Ruud Hoff*

De auteur is als docent geschiedenis en buitenlandse politiek verbonden aan de Hogeschool Utrecht. Daarnaast is hij gastdocent aan het Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael in Den Haag en het Instituut Defensie Leergangen in Den Haag. Hij publiceerde diverse boeken en artikelen over het Midden-Oosten, waaronder *Het Midden-Oosten. Een politieke geschiedenis*.

SINDE DE ZEVENDE EEUW KENNEN het Midden-Oosten en Noord-Afrika een grotendeels gemeenschappelijke geschiedenis. Na het optreden van de profeet vestigden de kaliefen een wereldrijk dat in beginsel op de islam gebaseerd was. In zijn eerste eeuwen maakte dit rijk een ongekende economische, culturele en wetenschappelijke ontwikkeling door. Het vormde in veel opzichten het centrum van de toenmalige wereld. De herinnering aan dit grootse verleden maakt nog steeds een levend deel uit van het collectieve geheugen van de Arabische wereld.

In het kalifaat vond een geleidelijk proces van islamisering en arabisering plaats. In de islamitische staat behoorden alleen moslims tot de *umma*, de gemeenschap der gelovigen. Religieuze minderheden (christenen en joden) werden, aanvankelijk uit politieke noodzaak, getolereerd en gerespecteerd. De sharia, de islamitische wet, beschouwde hen als Volken

van het Boek, omdat zij dezelfde God kenden, al erkenden zij Mohammed niet als profeet. Hoewel ze geen volwaardige staatsburgers waren, mochten ze wel hun eigen godsdienst belijden, en bekleedden ze vaak vooraanstaande posities.

In het Ottomaanse rijk was de positie van de religieuze minderheden geregeld in het zogeheten milletstelsel. Een millet was een erkende religieuze gemeenschap die binnen de grenzen van het islamitische staatsverband haar eigen interne zaken kon regelen. Zo hadden Grieks-orthodoxe en Armeense christenen en de joden hun eigen millet.

Binnen de islam ontwikkelden zich diverse rechtsscholen, die er onderling afwijkende interpretaties van de islamitische wet op na hielden. Daarnaast waren er tal van stromingen en sektes, die in soms vergaande mate afweken van de orthodoxe soennitische hoofdstroom (druzen, alawieten, yazidi, enzovoort). De belangrijkste splitsing voltrok zich al in de eerste eeuw van de islam (de tweede helft van onze zevende eeuw) tussen soennieten en sjiieten. Hoewel men elkaar meestal wel als medemoslims is blijven beschouwen, vormden zij in de praktijk toch afzonderlijke gemeenschappen. Van gemengde huwelijken was bijvoorbeeld weinig sprake.

OPKOMST VAN HET NATIONALISME

Religie, geschiedenis, politiek en verwantschap zijn in het Midden-Oosten altijd nauw met elkaar verweven geweest. De (geloofs)gemeenschap bepaalde de identiteit. Of men nu wel of niet gelovig was, men behoorde bij een bepaalde familie, stam en derhalve religieuze groepering. Het proces van secularisering en individualisering dat Europa in de loop der eeuwen heeft doorgemaakt, is aan het Midden-Oosten goeddeels voorbijgegaan. Vandaar ook dat religieuze motieven, al was het maar verbaal, in de politiek steeds een belangrijke rol hebben gespeeld.

In de loop der eeuwen is het Arabisch (de taal van de Koran) de dominante taal in het Midden-Oosten geworden. Toch zijn er ook altijd aanzienlijke taalkundige etnische minderheden blijven bestaan, zoals Koerden, Perzen, Turken en Armeniërs. In feite waren die verschillen minder belangrijk, want het Ottomaanse rijk was immers theoretisch op islamitische eenheid gebaseerd.

Toen in de loop van de negentiende eeuw het Ottomaanse rijk ernstig in verval raakte, poogden de Turkse machthebbers een nieuwe grondslag voor hun rijk te vinden. Het opleggen van een ietwat kunstmatige Ottomaanse identiteit en daarna een proces van ‘turkificering’ mislukten echter. Deze pogingen riepen verzet op in orthodox-islamitische kring en onder de niet-Turkse (Arabische) bevolkingsmeerderheid.

Gestimuleerd vanuit Europa keerden nationale bewegingen zich tegen het Turkse gezag, te beginnen op de Balkan. In gebieden die onder Brits of Frans koloniaal bestuur kwamen werden nationalistische gevoelens ongewild door de koloniale mogendheden aangewakkerd.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog beloofde Groot-Brittannië Arabische onafhankelijkheid in ruil voor steun in de oorlog: de Hoessein-McMahon-correspondentie. Dat de Britten na de oorlog deze beloften niet gestand deden versterkte de nationalistische tendensen.¹

Op de conferentie van San Remo (1920) en daarna verdeelden de Britten en Fransen een hartgebied van het Midden-Oosten onderling in min of meer kunstmatige mandaatgebieden. Irak, Palestina en Trans-Jordanië

kwamen onder Brits, Syrië en Libanon onder Frans gezag.

Het semikoloniale bestuur zocht en vond soms steun bij religieuze minderheden (christenen in Libanon, alawieten en druzen in Syrië, nestoriaanse christenen en soennieten in Irak). Maar vaak ook sloten

Tijdens het interbellum groeide in het Midden-Oosten een jonge generatie westers opgeleide intellectuelen op

juist leden van minderheidsgroepen zich aan bij nationalistische bewegingen, in zoverre die tenminste een seculier karakter droegen.

Tijdens het interbellum groeide in het Midden-Oosten een jonge generatie westers opgeleide intellectuelen en officieren op. Seculiere politieke ideologieën uit Europa hadden onder hen veel invloed: liberalisme, fascisme, communisme, socialisme en vooral ook nationalisme. Het streven was gericht op Arabische (en niet zozeer islamitische) vrijheid, al hanteerde men wel vaak een islamitisch vocabulaire om steun onder de bevolking te verwerven. Leden van religieuze minderheden zagen in deze in essentie seculiere bewegingen een mogelijkheid de eigen positie veilig te stellen tegenover de soennitisch-islamitische meerderheid.

ARABISCHE STATEN

Na de Tweede Wereldoorlog waren de meeste Arabische staten feitelijk onafhankelijk geworden in de kunstmatige vorm waarin ze door de Europese mogendheden waren gegoten. Een conservatieve elite, door Europa in het zadel geholpen, bleek al snel corrupt en machteloos tegenover de vele problemen waarvoor de Arabische wereld zich gesteld zag. De nederlaag tegen Israël in 1948-1949, aangeduid als al-Nakba, de Ramp, was in de ogen van de nationalisten het ultieme blijk van het falen van hun regeringen.

Jonge nationalistische militairen namen in Egypte, Syrië en Irak door

staatsgrepen de macht over. Vooral de Egyptische leider Gamal Abdel Nasser maar ook de officieren van de Ba'athpartij in Syrië en Irak huldigden het ideaal van de Arabische eenheid. De Arabieren vormden, in theorie, immers één natie, en de kunstmatige door de 'imperialisten' getrokken grenzen moesten worden uitgewist. Daarbij zouden ook de rijkdommen van de Arabische wereld, olie, eerlijker moeten worden verdeeld.

Deze Arabische eenheidsgedachte beheerste de politieke cultuur in de Arabische wereld in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw. Vooral Nasser, wiens ster rees nadat hij Groot-Brittannië, Frankrijk en Israël een politieke nederlaag had toegebracht in de Suezcrisis van 1956, wist onder de bevolking van de hele Arabische wereld veel aanhang te winnen.

Toch bleek de politieke realiteit weerbarstiger. De conservatieve Arabische regimes (waaronder de monarchen van Saoedi-Arabië en Jordanië) verzetten zich openlijk tegen het 'nasserisme', daarbij gesteund door de vs, dat zijn oliebelangen en Israël bedreigd zag. Maar ook de zichzelf als pan-Arabisch afficherende militaire machthebbers schrokken toen het erop aankwam terug voor de consequenties van werkelijke Arabische eenheid. Illustratief was de kortstondige unie van Egypte en Syrië in de Verenigde Arabische Republiek (VAR, 1958-1961), die weer uiteenspatte toen bleek hoe dominant Egypte in de unie was.² Daarbij heeft ook een rol gespeeld dat veel leden van minderheidsgroepen (die juist bij seculiere partijen als de Ba'ath oververtegenwoordigd waren) vreesden dat bij een werkelijke Arabische eenwording hun eigen positie tegenover de soennitische meerderheid wel eens zou kunnen verslechteren.³

TELOORGANG VAN HET ARABISME

De genadeslag voor het Arabische eenheidsstreven was de Zesdaagse Oorlog in 1967, waarbij Egypte, Syrië en Jordanië een zware nederlaag leden tegen Israël. Na 1967 ontwikkelde zich binnen de Arabische wereld een beperkter en mogelijk realistischer vorm van nationalisme, die meer uitging van het eigenbelang van de nu eenmaal bestaande staten. De nationale identificatie moest niet langer ontleend worden aan de eenheid van de Arabische natie, het volk, al bleef men aan dit ideaal wel lippendienst bewijzen. Maar in de politieke praktijk werd voortaan veel meer nadruk gelegd op territoriale eenheden, met patriottisme, liefde voor het vaderland. Zo besloot Nassers opvolger Anwar al-Sadat het Egyptische belang voorop te stellen. Omdat hij de verloren gegane Sinaï terug wilde hebben en Amerikaanse steun voor de economie nodig had, was hij bereid vrede te sluiten met Israël, waarmee hij destijds de rest van de Arabische wereld

tegen zich in het harnas joeg. De Syrische leider Hafez al-Assad streefde naar een Groot-Syrië, waarbij Syrië ook de dienst zou moeten uitmaken in Libanon en onder de Palestijnen. Irak ambieerde een machtspositie in de olierijke regio van de Perzische Golf. De Palestijnen, die van de Arabische staten in de praktijk niet veel meer te verwachten hadden, kwamen onder Yasser Arafat tot een eigen Palestijns nationalisme. Deze vormen van nationalisme sloten beter aan bij de nu eenmaal bestaande geografische verdeeldheid (het dal van de Nijl, Mesopotamië) en de uiteenlopende regionale belangen. Hierbij kon ook worden teruggegrepen op een pre-islamitisch verleden; het faraonisme in Egypte, het foenicianisme in Libanon.⁴

Deze verschillende vormen van nationalisme kwamen uiteraard met elkaar in botsing. De inter-Arabische tegenstellingen werden nog versterkt door de Koude Oorlog.⁵ Na de oliecrisis van 1973 groeiden bovendien de verschillen tussen rijke en arme staten. Het schatrijke maar aartsconservatieve Saoedi-Arabië probeerde zijn strikte en puriteinse interpretatie van de islam (het wahabisme) te verbreiden in de strijd tegen linkse en seculiere stromingen in de Arabische wereld.

Inmiddels was duidelijk dat de, soms idealistisch begonnen, militaire regimes in een aantal Arabische landen nu zelf de gevestigde macht waren. Het waren autoritaire regimes geworden, die ten prooi waren gevallen aan corruptie en nepotisme. Machthebbers probeerden vooral aan de macht te blijven door zich te omringen met vertrouwelingen en naaste verwanten (Syrië en Irak) en hun eigen gemeenschap, stam of familie te bevoordelen. Alle retoriek ten spijt was men niet in staat Israël en de vs te weerstaan of de economie uit het slop te halen.

MOSLIM BROEDERSCHAP

Linkse politieke stromingen hadden met de wereldwijde neergang van communisme in de jaren tachtig veel van hun aantrekkingskracht verloren. Het seculiere nationalisme in zijn pan-Arabische vorm en in zijn patriottische vorm riepen al langer weerstand op bij islamitisch geïnspireerde groeperingen, waarvan de soennitische Moslim Broederschap de belangrijkste was. In landen als Egypte en Syrië werd deze oppositie hardhandig onderdrukt. Maar na 1980 leek deze stroming, mede door Saoedische steun, aan kracht te winnen.

De Broederschap en radicale afsplitsingen waren actief in Syrië en Egypte; de Egyptische president Sadat werd in 1981 door militante moslims vermoord en in Syrië pleegden leden van de Broederschap in de jaren tachtig talrijke aanslagen. Ook onder de Palestijnen, waar Arafats PLO toch weinig

werkelijke vooruitgang wist te boeken, nam de steun voor radicale islamitische groepen toe. Tijdens de eerste intifada, die in 1987 in de Gazastrook

uitbrak, speelden islamisten (later Hamas) een belangrijke rol.

Zowel de vs als Israël heeft de politieke ideologie van soennitisch-islamitische groepen onderschat

Zowel de vs als Israël heeft de politieke ideologie van deze soennitisch-islamitische groepen aanvankelijk onderschat. Ze werden gezien als een bruikbaar tegenwicht tegen links radicalisme. Zo was er

openlijke westerse steun voor de moedjahedien die in Afghanistan tegen het communisme vochten.

Een belangrijke inspiratiebron voor de wederopleving van het soennitische fundamentalisme vormde paradoxaal genoeg de sjiitisch-islamitische revolutie in Iran. In 1978 en 1979 ontketende de geestelijkheid onder ayatollah Khomeini een ware volksoptocht die de prowesterse sjah verdreef. Opmerkelijk aan de Iraanse revolutie was dat hierbij de sjiitische geestelijkheid een actieve politieke rol voor zichzelf opeiste. Iran nam een fel anti-Amerikaanse houding aan en maakte er geen geheim van de revolutie te willen exporteren. Daarbij richtte het zich vooral op de achtergestelde sjiitische gemeenschappen in Irak en Libanon. De tijdens de Libanese burgeroorlog ontstane sjiitische fundamentalistische Hezbollah (Partij van God) wist zich al snel een machtspositie binnen de zwakke en verdeelde Libanese staat te verwerven. De sjiieten, in de Arabische wereld eeuwenlang een achtergestelde bevolkingsgroep, leken aan hun mars naar emancipatie te zijn begonnen.⁶

AUTORITAIRE REGIMES

De heersende (veelal seculiere) regimes van de overwegend soennitische Arabische landen voelden zich bedreigd door het veldwinnende radicalisme van zowel sjiitischen als soennitischen huize.

De kans dat er een verbond zou ontstaan tussen sjiitische en soennitische moslimradicalen was echter niet bijster groot. Beide groepen stonden theologisch lijnrecht tegenover elkaar. In de ogen van de soennitische fundamentalisten, met op de achtergrond Saoedi-Arabië, waren de sjiieten immers welhaast ketterse afvalligen. Bovendien werd in de Arabische wereld het sjiïsme geassocieerd met Perzisch nationalisme en wordt veelvuldig gerefereerd aan de slag bij Qadisiyah waarin in 636 de Arabieren de Perzen versloegen. In Arabische ogen is het Perzische Iran een historische vijand. Bovendien pretendeerde het Iraanse regime beter voor de belan-

gen van de Palestijnen en andere achtergestelden op te komen dan hun Arabische burenen. Iran was daarbij ook niet bang het machtige Amerika uit te dagen.

In de jaren negentig ontstond Al Qaida, dat het herstel van het soennitische kalifaat nastreefde. Deze beweging keerde zich tegen alle vormen van modernisme en beschouwde de vs als de kwade kracht die erop uit was de islam te overheersen. Arabische heersers die met de vs samenwerkten, waren in de ogen van Al Qaida ‘huichelaars’ en geen ware moslims. De sjiïeten zag men als doodsvijanden.

De meeste Arabische regimes waren inmiddels vooral bezig met overleven, bedreigd als zij zich voelden door de radicalen. Zij konden noch op het gebied van de Palestijnse kwestie, noch op dat van de hoognodige economische ontwikkeling op veel vooruitgang bogen. Samenwerken met de vs, hetgeen voor beide kwesties noodzakelijk leek, zou deze regeringen in de ogen van de eigen onderdanen maken tot marionetten van het Westen. Daarmee waren ze – net als de PLO, die met Israël ging onderhandelen – voor een groot dilemma komen te staan. De door het Westen verlangde democratische hervormingen zouden de heersende kringen in diverse Arabische landen in gevaar kunnen brengen, zoals bleek bij de verkiezingen in Algerije en in de Palestijnse gebieden. Arabische regimes berusten vaak op kleine groepen verwanten en zij zouden hun hele gemeenschap in hun val kunnen meeslepen. Het handhaven van een autoritaire bestuursstijl werd als gezien als noodzakelijk om te overleven. Beperkte democratische hervormingen waren dan ook vooral cosmetisch en voor de buitenwereld bedoeld.

Veel Arabische regimes zijn nu al decennia onafgebroken aan de macht, terwijl hun samenlevingen ondertussen belangrijke veranderingen hebben ondergaan. De bevolkingsexplosie heeft gezorgd voor een omvangrijke jonge generatie, die meer kansen voor zich gaat opeisen. Bovendien is men door onderwijs, de nieuwe media en internet veel beter geïnformeerd dan in het verleden.⁷

DILEMMA'S

De Arabische eenheid bestaat niet. Vanwege de uiteenlopende belangen van de zittende regeringen, die graag aan de macht willen blijven, bleef de inter-Arabische samenwerking zoals in de Arabische Liga grotendeels een dode letter. De achtergrond daarvan is dat ondanks overeenkomsten op het gebied van taal, cultuur en religie, er grote verschillen bestaan tussen de regio's en bevolkingsgroepen die samen aangeduid worden als de Arabische wereld.

In feite is die Arabische wereld een mozaïek van grote en kleine minderheidsgroeperingen, diverse etnische en religieuze gemeenschappen en stamverbanden. En ook daarbinnen heerst grote onenigheid en onzekerheid over de eigen positie en de verhouding tot het Westen.⁸

Binnen de Arabische wereld heerst grote onvrede over de stagnerende economische ontwikkeling, het gebrek aan vrijheden en de onmacht van

*De Arabische wereld
is een mozaïek van
minderheidsgroeperingen,
etnische en religieuze
gemeenschappen en
stamverbanden*

regeringen om een vuist te maken tegen Israël. Vanwege de publieke opinie kunnen de regeringen het zich niet veroorloven te zeer en te openlijk aan de leiband van de VS te lopen. De Amerikanen worden immers vereenzelvigd met Israël en hebben in Arabische ogen Irak in chaos gestort, en daarmee ongewild de belangen van het vijandelijke Iran gediend. In kringen van

radicale islamisten worden de Amerikanen gezien als beschermheer van dictatoriale en autoritaire Arabische regimes die zich in de praktijk opstellen als werktuigen van de Amerikaanse oliebelangen en Israël. Anderzijds zijn diezelfde regimes ook weer afhankelijk van Amerikaanse steun om te overleven.

Door tegemoet te komen aan islamitische wensen hoopt men de radicale fundamentalisten de wind uit de zeilen te nemen. In veel Arabische samenlevingen is er sprake van een zogeheten ‘zachte islamisering’. In het dagelijks leven komt dit vooral tot uiting in moskeebezoek, kleding en symboliek. De negatieve reacties hierop uit het Westen lijken juist een stimulans te zijn om deze eigen identiteit nog meer te benadrukken. Door deze maatschappelijke ontwikkeling kunnen religieuze minderheden in een moeilijker positie komen. Daar waar de effectieve bescherming door de staat wegvalt (Irak, Palestina) kunnen zij rechtstreeks het slachtoffer worden van moslimextremisten. Een beroep op steun vanuit het Westen, bijvoorbeeld door christenen, kan dan juist nog verder in hun nadeel werken.

Aan de andere kant vormen ook aanhangers van de politieke islam allesbehalve een eenheid. Salafisten prediken een terugkeer naar de normen van de zuivere islam zoals die bestonden in de islamitische staat van de profeet. Maar hoe die normen precies waren en in de moderne tijd moeten worden toegepast, daarover verschillen ze grondig van mening. Er bestaan gemengde gevoelens tegenover de moderniteit. Enerzijds bewonderen aanhangers van de politieke islam de verworvenheden van het Westen. Er bestaat de neiging de technieken van het Westen over te nemen, maar de

TALLEN

In het Midden-Oosten bestaan naast het Arabisch (met diverse regionale dialecten) diverse andere taalgroepen: Koerdisch (Irak, Syrië, Turkije, Iran; onderling ook weer in diverse taalgroepen verdeeld), Perzisch (Iran), Berbers (diverse Berbertalen in Noord-Afrika), Armeens (in de grote steden) en Turkmeens (Noord-Irak).

RELIGIEUZE MINDERHEDEN

De soennitisch-islamitische hoofdstroom naast vier rechtsscholen, diverse al dan niet mystieke broederschappen, orthodoxe en vrijzinnige stromingen, soms vermengd met elementen van volksgeloof.

De sjiitische minderheid (een meerderheid in Iran en Irak, minderheden in Libanon en de Golfstaten) kent ook weer diverse stromingen.

Daarnaast bestaan er kleinere (soms esoterische) heterodoxe sektes, zoals de druzen (in Syrië, Libanon en Israël), de alawieten (tien procent van de bevolking van Syrië, maar wel in machtsposities), de yazidi (Irak), de mandeeërs (Zuid-Irak) en bahai (Iran).

De christenen zijn verdeeld in orthodoxe christenen en katholieke christenen (die het gezag van Rome erkennen). Zo zijn er Grieks-orthodoxe, Grieks-katholieke, Armeens-orthodoxe, Armeens-katholieke, Syrisch-orthodoxe en Syrisch-katholieke kerken. Koptische christenen maken ongeveer tien procent van de Egyptische bevolking uit. De maronitische christenen vormen in Libanon een belangrijke groep. Daarnaast kent het Midden-Oosten oude kerkgenootschappen als de jacobieten en de nestorianen (vooral in Irak).

culturele achtergrond daarvan (het materialisme en de goddeloosheid) te verwerpen en de westerse invloeden zo mogelijk met de eigen wapenen (internet, video) te bestrijden.

In het bijzonder is er in fundamentalistische kringen een spanningsveld tussen islam en democratie. Democratie kan een middel zijn om invloed uit te oefenen of zelfs de macht te veroveren. Anderzijds dient aan de wil van God de voorkeur gegeven te worden boven het werk van mensenhanden. Ook over het gebruik van geweld bestaat grote onenigheid. Het ziet ernaar uit dat sommige groepen door hun gewelddadig karakter sympathie en aanhang verliezen.

Een van de grootste uitdagingen zal zijn hoe aan een omvangrijke jonge generatie betere toekomstmogelijkheden moet worden geboden, met meer

vrijheid en een rechtvaardiger verdeling van macht en rijkdom. Dat is in de tot op het bot verdeelde Arabische wereld geen geringe opgave. De opbouw van nieuwe democratische bestuursstructuren in Irak en Palestina belooft wat dat betreft tot op heden nog niet veel goeds voor de nabije toekomst.

Noten

- 1 Voor meer over het ontstaan van het Arabisch nationalisme zie het standaardwerk van George Antonius, *The Arab Awakening. The Story of the Arab national movement*. Londen: Hamish Hamilton, 1938 (later herdrukt); en Rashid Khalidi (red.), *The origins of Arab nationalism*. New York: Columbia University Press, 1991.
- 2 Malcolm Kerr, *The Arab Cold War. Gamal 'Abd al-Nasir and his rivals, 1959-1970* (derde editie). Londen: Oxford University Press, 1971. Kerr geeft een verhelderend inzicht in de onderlinge machtsstrijd tussen Nasser en de Ba'athpartij. Zie verder Adeed Dawisha, 'Requiem for Arab nationalism', *Middle East Quarterly*, winter 2003, pp. 25-41; en Bassam Tibi, *Arab Nationalism. Between Islam and the nation-state*. Londen: Macmillan, 1997.
- 3 Over minderheden in het Midden-Oosten verschenen in Nederland enkele proefschriften: L.C. Biegel, *Minderheden in het Midden-Oosten. Hun betekenis als politieke factor in de Arabische wereld*. Deventer: Van Loghum Slaterus, 1972. Over de rol van minderheden in de Syrische machtsstructuur zie Nikolaos van Dam, *The struggle for power in Syria. Sectarianism, regionalism and tribalism in politics* (tweede editie). Londen: Croom Helm, 1981.
- 4 Onder de koptische christenen leeft de gedachte dat zij de oorspronkelijke Egyptenaren waren uit de tijd van de farao's; delen van de christenen in Libanon zien zich als erfgenamen van de oude Foeniciërs; groepen orthodoxe christenen in Mesopotamië voeren hun afstamming graag terug op de Assyriërs.
- 5 De VS steunde Israël, Jordanië, de conservatieve oliestaten en later ook Egypte; de Sovjet-Unie steunde Syrië, Irak en Libië.
- 6 Nasr Vali, 'When the Shiites Rise', *Foreign Affairs*, juli/augustus 2006.
- 7 Zie het themanummer over de Arabische wereld van *The Economist* (25 juli 2009); en Graham E. Fuller, 'The Future of Political Islam', *Foreign Affairs*, maart/april 2002.
- 8 Zie voor de verhouding tussen het Westen en de islamitische wereld Bernard Lewis, *What went wrong? The Clash between Islam and Modernity in the Middle East*. Oxford: Oxford University Press, 2002; Ian Buruma en Avishai Margalit, *Occidentalisme. Het Westen in de ogen van zijn vijanden*. Amsterdam: Atlas, 2004; Robert Fisk, *The great war for civilisation. The conquest of the Middle East*. New York: Knopf, 2005.